

HÖGSTA DOMSTOLENS BESLUT

Mål nr

meddelat i Stockholm den 27 april 2004

T 2166-02

KLAGANDE

KS

Ombud, tillika målsägandebiträde: advokaten PL

MOTPART

AB

Ombud: advokaten PA

SAKEN

Skadestånd

ÖVERKLAGAT AVGÖRANDE

Svea hovrätt, avd. 5, dom den 2 maj 2002 i mål B 4471-01

HÖGSTA DOMSTOLENS AVGÖRANDE

Högsta domstolen förklarar att den av KS i svarsskrivelsen till hovrätten påstådda skadeståndsgrundande vårdslösheten bort upptagas till prövning i hovrätten.

Högsta domstolen meddelar prövningstillstånd i den del av målet i vilken frågan om prövningstillstånd har förklarats vilande.

Högsta domstolen undanröjer hovrättens dom såvitt gäller frågan om ABs skyldighet att utge skadestånd till KS och återförvisar målet i denna del till hovrätten för erforderlig handläggning.

För biträde åt KS i Högsta domstolen tillerkänns PL ersättning av allmänna medel med fyratusenåttahundratjugofyra (4.824) kr för arbete.

Frågan om skyldighet att till staten återbetala vad som utgått av allmänna medel för målsägandebiträde i Högsta domstolen skall prövas av hovrätten efter målets återupptagande där.

YRKANDEN I HÖGSTA DOMSTOLEN

KS har yrkat att hans skadeståndstalan bifalls eller att målet återförvisas till hovrätten för fortsatt handläggning.

AB har bestritt yrkandena.

Hovrätten har avgett yttrande.

Högsta domstolen har meddelat prövningstillstånd beträffande frågan om den av KS i svarsskrivelsen till hovrätten påstådda skadeståndsgrundande vårdslösheten bort upptagas till prövning i hovrätten. Frågan om prövningstillstånd i målet i övrigt har förklarats vilande.

SKÄL

KS har till stöd för sitt överklagande anfört bl.a. följande. Hovrätten har i sin dom felaktigt utgått från att annan grund för skadestånd än den åtalade gärningen inte förelegat i målet. I hovrätten grundade han sitt skadeståndsyrkande i första hand på den åtalade gärningen och i andra hand på vårdslöshet. Skillnaden mellan förstahands- och andrahandsgrunden rörde således endast det subjektiva rekvisitet.

Av handlingarna i målet i hovrätten framgår att KS i svarsskrivelsen till hovrätten med anledning av ABs överklagande av tingsrättens fällande dom anfört att AB, även om denne inte skulle ha haft uppsåt, är skadeståndsskyldig på grund av vårdslöshet genom att han riktat vapnet och avlossat ett skott mot golvet två meter från KS. Vidare framgår av handlingarna att AB fick del av svarsskrivelsen men inte förelades att yttra sig över denna.

Hovrätten har i sitt yttrande förklarat att det vid huvudförhandlingen, såsom hovrätten uppfattade det, inte fördes någon skadeståndstalan grundad på vårdslöshet bestående i att ett skott avlossats mot golvet. Inte heller justerades åtalet eller åberopades och utvecklades någon vållandegrund, för det fall uppsåt inte kunde styrkas. Den tilltalades försvarare har enligt protokollet från huvudförhandlingen

inte angett någon inställning till vållande. Skadeståndsyrkandet knöts således enligt hovrätten helt till den gärning som åklagaren lade AB till last.

KS, som bestritt att han frånfallit sitt i svarsskrivelsen till överklagandet gjorda åberopande av vårdslöshet som andrahandsgrund för skadestånd, har efter hovrättens yttrande anfört att hans målsägandebitråde åberopade ABs vårdslöshet under pläderingen vid huvudförhandlingen. I samband därmed hänvisade biträdet också till ABs egna uppgifter som gick ut på att han hade avlossat vapnet framför KS med ett varningsskott i golvet.

AB har bl.a. gjort gällande att KSs skadeståndstalan grundades endast på uppsåtligt brott då denne aldrig under huvudförhandlingen förde fram vårdslöshet som en grund för skadestånd och att vårdslöshet åberopades av KSs målsägandebitråde endast i pläderingen vid hovrättsförhandlingen.

KSs uppgift att frågan om skadestånd på grund av vårdslöshet berörts vid pläderingen under huvudförhandlingen får alltså anses vitsordad av AB, och uppgiften får godtas.

Pläderingen har till syfte att parterna skall få möjlighet att övertyga rätten om varför det vid huvudförhandlingen presenterade materialet bör föranleda att parten vinner framgång. Nya eller ändrade yrkanden, grunder eller omständigheter av vikt som förs fram under pläderingen kan föranleda att domstolen genom processledning även i detta sena skede av huvudförhandlingen måste klar göra partens talan och att rättegången kan behöva fortsätta (jfr Fitger, Rättegångsbalken,

s. 43:22). Det kan t.ex. behöva klarläggas om man har att göra med ett nytt åberopande och om detta i så fall skall tillåtas eller ej.

När det gäller frågan om kraven på omfattningen av en domstols materiella processledning är att märka att bestämmelserna i rättegångsbalken om förfarandet vid förhandlingar ändrades vid årsskiftet 1987/88 bl.a. i syfte att åstadkomma en mera aktiv processledning (jfr prop. 1986/87:89 s. 106 f., 196 och 234). Vid huvudförhandling i brottmål skall rätten enligt 46 kap. 4 § andra stycket se till att målet blir utrett efter vad dess beskaffenhet kräver och att inget onödigt dras in i målet. Vidare skall rätten genom frågor och påpekanden försöka avhjälpa otydligheter och ofullständigheter i de uttalanden som görs (jfr 51 kap. 17 §). I motiven till motsvarande bestämmelse för huvudförhandling tvistemål – 43 kap. 4 § – har bl.a. uttalats att, när målet kommit så långt som till huvudförhandling, materiell processledning i princip inte skall behöva tillgripas men att det är självklart att rätten bör ingripa och försöka klarlägga hur det förhåller sig om det är oklart t.ex. huruvida en under förberedelsen åberopad grund vidhålls under huvudförhandlingen (jfr a. prop. s. 216 f.).

Högsta domstolen har i rättsfallet NJA 1987 s. 450 uttalat sig om en hovrätts skyldighet att utöva materiell processledning i ett dispositivt tvistemål. Högsta domstolen framhöll att, när processen nått så långt som till huvudförhandling i hovrätten, det är naturligt att rätten iakttar en betydande försiktighet vid sin processledning, så att inte tvivel uppstår om rättens oväld. Det framhölls att rena oklarheter självfallet måste undanröjas men att när omständigheter som åberopats tidigare i målet över huvud taget inte förs fram vid huvudförhandlingen lämpligheten av att hovrätten påminner om en sådan grund kan ifrågasättas. Detta gäller inte minst när fråga är om en part som får förutsättas ha möjlighet att utföra sin talan med erforderlig noggrannhet. Hovrättens underlåtenhet att efterforska par-

tens inställning till en tidigare i målet åberopad men ej under huvudförhandlingen nämnd grund ansågs därför inte utgöra grovt rättegångsfel. (Jfr om rättsfallet *Fitger*, Rättegångsbalken, s. 50:87 f. med referenser.)

Efter Högsta domstolens avgörande år 1987 har som framgått bestämmelserna i rättegångsbalken om förfarandet vid förhandlingar ändrats i syfte att åstadkomma en mera aktiv processledning från domstolarnas sida. Till detta kommer att skadeståndstalan i förevarande fall förts som ett enskilt anspråk inom ramen för en brottmålsprocess. Vidare får det i enlighet med vad som förut sagts anses klarlagt att KSs målsägandebiträde vid pläderingen i hovrätten återkom till den alternativa grunden vårdslöshet som hade framförts redan i svarsskrivelsen. Det kan diskuteras om inte hovrätten redan i ett tidigare skede av huvudförhandlingen borde ha utövat materiell processledning för att klargöra huruvida den grunden åberopades, men i vart fall borde detta ha skett i anslutning till pläderingen. Det står klart att hovrätten i så fall skulle ha funnit att KS vidhöll sin i svarsskrivelsen åberopade alternativa grund för skadestånd.

Nästa fråga i målet är om den alternativt åberopade grunden kunde tillåtas i hovrätten. Därmed aktualiseras bl.a. spørsmålet om en målsägande, som i brottmål för talan om enskilt anspråk, skall anses förhindrad att i hovrätten till stöd för sin talan åberopa en omständighet som inte lagts fram tidigare i annat fall än om han gör sannolikt att han inte kunnat åberopa omständigheten vid tingsrätten eller annars haft giltig ursäkt att inte göra det. Avgörande för frågans bedömning är om 50 kap. 25 § tredje stycket rättegångsbalken skall anses vara analogt tillämpligt i fall då talan om enskilt anspråk förs i ett brottmål och målet således i hovrätten inte handläggs enligt 50 kap. utan enligt 51 kap. rättegångsbalken.

Enligt fast praxis anses den aktuella preklusionsregeln inte vara analogt tillämplig i mål som handläggs enligt 52 kap. rättegångsbalken (se t.ex. NJA 1975 s. 575 och 1982 s. 641). Ståndpunkten har motiverats med att bestämmelsen har den karaktären att den i viss omfattning utestänger part från att åberopa nya omständigheter och att det inte bör komma i fråga att tillämpa grunderna för en sådan bestämmelse i fall för vilka den inte är avsedd. Detta betraktelsesätt gör sig gällande även när målet handläggs enligt 51 kap. rättegångsbalken. Från saklig synpunkt är att märka att det i dessa fall som regel inte har ägt rum någon förberedelse med avseende på det enskilda anspråket i tingsrätten. Till detta kommer att åklagaren enligt 45 kap. 5 § tredje stycket rättegångsbalken är oförhindrad att åberopa en ny omständighet till stöd för åtalet och att det i praktiken skulle vara svårhanterligt om målsäganden, vars anspråk i allmänhet grundas på åklagarens talan, skulle vara underkastad en begränsning i detta avseende.

Det finns alltså vissa skäl av principiell och praktisk natur som talar mot en tillämpning av grunderna för 50 kap. 25 § tredje stycket rättegångsbalken i mål som handläggs enligt 51 kap. samma balk. I den juridiska litteraturen har också antagits att preklusionsregeln inte är tillämplig i dessa fall (se Ekelöf, Rättegång II, 8 uppl., s. 188).

Högsta domstolens avgörande i rättsfallet NJA 1990 s. 361 måste emellertid antas bygga på uppfattningen att preklusionsregeln är tillämplig när en målsägande i brottmål för talan om enskilt anspråk (jfr även NJA 1995 s. 41, som dock gällde ett brottmål vilket endast i skadeståndsdelen överklagats till hovrätten). Därvid förefaller en utgångspunkt närmast ha varit att giltig ursäkt i lagrummets mening skall anses föreligga så snart den nya omständigheten ligger inom ramen för vad som skulle ha kunnat tillföras genom en åtalsjustering. Med en så extensiv tillämpning av ursäcksrequisitet blir resultatet i flertalet fall detsamma som om

preklusionsregeln hade ansetts inte vara tillämplig. Tillräckliga skäl saknas därför att nu avvika från den rättsgrundsats som sålunda antagits tidigare.

I tingsrätten hade KS helt grundat sin talan om skadestånd på åklagarens gärningsbeskrivning om uppsåtligt brott. Den alternativa grunden vårdslöshet ligger emellertid inom ramen för vad som hade kunnat tillföras genom en åtalsjustering i hovrätten och KS får anses ha haft giltig ursäkt för att först där åberopa den alternativa grunden för skadestånd.

Av det anförda följer att hovrätten borde ha tagit upp och prövat av KS åberopad vårdslöshet som alternativ grund för hans skadeståndstalan. Det rättegångsfel som förekommit i hovrätten får anses vara av den arten att hovrättens dom såvitt avser fråga om skadestånd bör undanröjas och målet återförvisas till hovrätten för erforderlig handläggning.

I avgörandet har deltagit: justitieråden Munck, Regner, Dahllöf (referent),
Nyström och Calissendorff
Föredragande revisionssekreterare: Lindbäck